

ASPECTE ALE STRUCTURII SOCIALE A UNOR LOCALITĂȚI DE PE VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Secolul al XVIII-lea marchează mari schimbări social-economice și politice în istoria țărilor române. În Țara Românească și Moldova, în deceniul al doilea se instaurează regimul fanariot, iar în Transilvania dominația habsburgică devine mai apăsătoare. Pe plan economic, gospodăriile țărănești îmbină creșterea animalelor cu cultivarea cerealelor. O parte din aceste familii, pe lângă satisfacerea nevoilor proprii și a celor necesare obligațiilor feudale, mai produc și pentru piață. Majoritatea gospodăriilor însă nu poate depăși stadiul de economie naturală.

Structura socială a Țării Românești, a Moldovei și a Transilvaniei era în esență feudală. Cercetările făcute în acest sens au dovedit că în cele trei țări țărănimea aservită constituia majoritatea populației. Bineînțeles, această majoritate era relativă, pentru că în unele părți țărănimea a reușit să-și păstreze libertatea. Astfel, în Oltenia, potrivit conscripției din 1722—1728, moșnenii reprezentau 48% din totalul populației rurale¹, dar foarte multe sate de răzeși s-au păstrat și pe teritoriul Moldovei². În Transilvania, țărănimea liberă reprezenta în 1765 18,79% din totalul impozabililor³, dar și aici, din punct de vedere teritorial, structurile erau foarte variate. Dacă în comitate și în părțile Făgărașului procentul țăranilor liberi era de 2,13%⁴, în scaunele secuiești această categorie socială reprezenta 44,68%⁵. Numărul familiilor libere era în strânsă legătură cu cel al țăranilor dependenți. Astfel, în teritoriile unde majoritatea populației era compusă din țărani liberi, numărul iobagilor și al jelerilor era redus, și invers. Prin urmare, în comitate numărul țăranilor dependenți era de 80,93%⁶, iar în secuime procentul lor atingea 38,78%⁷.

O altă categorie socială caracteristică societății satelor ardelene era mica nobilime. Ea constituia 3,69% din populația Transilvaniei⁸, reprezentând un procent de 4,69% din structura comitatelor⁹ și 9,00% în secuime¹⁰.

Care era situația în valea superioară a Mureșului, numită și bazinul Giurgeului?

Rețeaua de așezări în această parte a Transilvaniei era compusă din 8 sate locuite în majoritate de țărani liberi de stare grănicerească, două așezări cu o

¹ Constantin Corbu, *Rolul țăranimii în istoria României*, București, 1982, p. 117.

² Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzul Mare*, București, 1982.

³ Csetri Elek — Imreh István, *Erdély váltózó társadalma 1767—1821*, București, 1980, p. 26.

⁴ *Idem*, p. 31.

⁵ *Idem*, p. 36.

⁶ *Idem*, p. 31.

⁷ *Idem*, p. 36.

⁸ *Idem*, p. 26.

⁹ *Idem*, p. 31.

¹⁰ *Idem*, p. 36.

populație formată în exclusivitate din iobagi și jeleri, precum și un târg sau orașel, care era nu numai centrul economic, dar și cel militar și administrativ.

Despre structura socială a așezărilor amintite, în secolul al XVIII-lea, ne informează trei conscripții: prima din 1703¹¹, a doua din 1721¹², iar cea de a treia alcătuită în anul 1750¹³. Celelalte conscripții sau recensăminte din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se referă fie la țărani dependenți, fie la categoria grănicerilor. De aceea, pentru a cunoaște mai bine structurile sociale ale satelor din bazinul Giurgeului, vom corecta cele trei conscripții amintite.

1) Structura socială a satelor de stare grănicerească

Valca Strîmbă

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	—	1	2
„ de călăreți și pedestrași	67	50	79
„ de iobagi	35	13	29
„ de jeleri	8	5	4
„ în total	110	69	114

Chileni

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de călăreți și pedestrași	38	35	58
„ de iobagi	5	4	5
„ de jeleri	5	—	2
„ de nestatornici	—	—	2
„ în total	48	39	67

Suseni

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	6	6	14
„ de pedestrași și călăreți	99	94	131
„ de iobagi	5	5	9
„ de jeleri	11	5	2
„ de nestatornici	—	—	8
„ în total	121	110	164

Josani

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	6	6	8
„ de pedestrași și călăreți	112	155	240
„ de iobagi	22	24	36
„ de jeleri	39	5	—
„ de nestatornici	—	—	25
„ în total	179	190	309

¹¹ *Háromszék és Csikszék adóügyi összeírása. 1703*, în *Agrártörténeti Szemle*, 1978, nr. 1—2, p. 270—280 (în continuare: *Conscripția din 1703*).

¹² *Conscripția din 1721*, în *Magyar Országos Levéltár* (=Arhiva Națională Maghiară), F. 49, pachet 8, nr. 14 (în continuare: *Conscripția din 1721*).

¹³ *Conscripția din 1750*, în *Magyar Országos Levéltár*, F. 50, pachet 49, nr. 1 (în continuare: *Conscripția din 1750*).

Ciumani

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	—	1	—
„ de pedestrași și călăreți	68	84	89
„ de iobagi	2	3	8
„ de jeleri	8	1	4
„ de nestatornici	—	1	16
„ în total	78	90	117

Lăzarea

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	6	7	9
„ de pedestrași și călăreți	103	109	126
„ de iobagi	54	44	65
„ de jeleri	26	—	15
„ de nestatornici	—	2	5
„ în total	189	162	220

Dăltău

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	—	—	2
„ de pedestrași și călăreți	99	97	147
„ de iobagi	24	15	31
„ de jeleri	27	—	11
„ de nestatornici	—	1	28
„ în total	150	113	219

Rometea

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de pedestrași și călăreți	72	68	111
„ de iobagi	10	11	5
„ de jeleri	8	—	—
„ de nestatornici	—	2	10
„ în total	90	81	126

2) Structura socială a orașului (Regului) (Georgeeni)

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de armaliști	8	14	13
„ de pedestrași și călăreți	138	158	248
„ de iobagi	41	19	26
„ de jeleri	45	9	16
„ de armeni	45	80	101
„ de nestatornici	—	18	15
„ în total	277	298	419

3) Structura socială a satelor aservite*Vaşlobeni*

Categorie socială	Conscripția din		
	1703	1721	1750
Familii de iobagi	20	19	23
„ de jeleri	8	—	—
„ de nestatornici	—	2	—
„ în total	28	21	23

Subcetate-Mureș

Singura atestare documentară din secolul al XVIII-lea o avem în anul 1750, fiind sînt amintite aici 18 familii care locuiesc în părți muntoase, avînd o dependență mai ușoară decît țărani aserviți ai celorlalte localități.

Complexitatea structurii sociale reprezenta nu numai stări juridice diferite, dar condițiile de trai și modul de viață erau și ele în strînsă legătură cu starea socială.

Marea nobilime era reprezentată prin familia conților Lázár. Prima atestare documentară despre ei o avem în anul 1406¹⁴, iar în jurul anului 1506 Andrei Lázár este amintit ca locuitor al localității Lázarea¹⁵. Locul și rolul important deținut de reprezentanții acestei familii în viața administrativă, juridică și militară a secuimii au făcut posibil ca familia să devină principala forță feudală în valea superioară a Mureșului. Astfel la sfîrșitul secolului al XVI-lea numai 44 familii din acest ținut au putut să-și păstreze libertatea¹⁶. În secolul al XVII-lea, datorită politicii de sprijinire a secuilor de rînd de către principii Transilvaniei, familia Lázár și-a pierdut majoritatea iobagilor din această zonă, fiind însă recompensați cu sate din comitate¹⁷. După întărirea dominației habsburgice, în secolul al XVIII-lea situația lor de moșieri s-a consolidat, avînd țărani dependenți în toate așezările grănicerești și ținînd în aservire două sate întregi: Voșlobeni și Subcetate-Mureș.

O altă categorie a nobilimii o reprezentau *armaliștii*, care, deși aveau titlu nobiliar, starea lor materială era asemănătoare cu cea a țăranilor înstăriți. Ei aveau un lot de pămînt pe care de multe ori îl lucrau ca și ceilalți țărani liberi sau dependenți, alteleori însă dispuneau de unul sau doi țărani dependenți, slujindu-se de robota lor în muncile agricole. În continuare încercăm să ilustrăm situația lor prin cîteva exemple, apelînd la conscripția din 1722—1723¹⁸. Situația lui Ștefan Fülöp, armalist din Lázarea, care avea ca iobag pe Andrei Sas, locuitor din Remetea:

Numele	Teren arabil		Fînațe	Numărul animalelor				
	în cub.	în căruțe		Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări
Ștefan Fülöp	12	5	2	2	1	7	4	
Andrei Sas	7	3	2	2	—	—	2	

Situația armaliștilor Ștefan Kézdi, Ștefan Bányász și Emeric Paló din Gheorgheni¹⁹:

Numele	Teren arabil		Fînațe		Numărul animalelor			
	în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări	
Ștefan Kézdi	98	20	2	3	2	93	6	
Ștefan Bányász	11	—	—	—	1	—	—	
Emeric Paló	62	20	4	2	2	43	8	

Exemplele arată diversitatea stării materiale ale acestei categorii sociale. Putem constata că, deși unii posedă iobagi, totuși sînt oarecum săraci, iar alții care nu țin în dependență țărani aserviți au o stare materială foarte bună. Situațiile sînt deci foarte variate. De aceea încercăm să dăm o imagine generală despre această categorie socială pe baza conscripției din 1703²⁰:

¹⁴ Lázár Miklós, *A gróf Lázár család*, Kolozsvár, 1858, p. 12.

¹⁵ *Idem*, p. 109.

¹⁶ *Idem*, p. 129.

¹⁷ *Idem*, p. 139.

¹⁸ Conscripția din 1722—1723, în *Magyar Országos Levéltár*, F. 49, pachet 8, nr. 15.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ Conscripția din 1703, p. 280.

Categorica socială	Nr. fam.	Teren arabil în cub.	Finațe în că- ruțe	Numărul animalelor				
				Boi	Vaci	Cai	Oi	Porci
Armaliști	26	1125	327	83	107	440	56	112
în medie	1	43,26	12,57	3,1	4,1	2,1	16,9	4,3

Armaliștii aveau o stare privilegiată atât în viața politico-juridică a scaunului Giurgeu, cât și în satele unde locuiau. Astfel, în primul rând dintre ei erau aleși „asesorii”, care erau de fapt funcționari scâunăli. Dar erau scutiți de dări numai dacă aveau cel puțin trei iobagi, situație pe care nu am mai întâlnit-o în bazinul Giurgeului.

Călăreții și pedestrașii erau de fapt țărani liberi cu obligații militare. Prima atestare a lor o întâlnim în anul 1339, când sînt amintite cele trei stări ale secuimii. După înăbușirea răscoalei din 1562, cele două categorii sociale — dar în special pedestrașii — intră în criză, mulți dintre ei ajung în stare de dependență. În secolul al XVII-lea situația lor se consolidează, ei fiind sprijiniți și de politica social-economică a principilor Transilvaniei. După instaurarea regimului habsburgic, importanța lor militară scade, iar abuzurile ofițerilor austrieci vor constitui cauza participării lor la răscoala condusă de Francisc Rákóczi al II-lea. După înăbușirea răscoalei, Habsburgii neavînd încredere în oastea secuilor, între anii 1708 și 1763 nu au folosit forța militară a acestora. Începînd cu înființarea regimentelor de graniță, austrieii au întrebuițat din nou oastea călăreților și a pedestrașilor. Aceștia, după 1763, erau supuși direct numai ofițerilor austrieci, dar și jurisdicției precum și administrației militare a Habsburgilor. Mai mult chiar: în primele opt așezări cercetate de noi, administrația satească s-a împărțit în comunitatea militară și nemilitară. Prima grupare cuprindea pe călăreți și pedestrași, care erau supuși direct administrației militare austriece, iar din gruparea a doua făceau parte țărani aserviți, comercianți, meșteșugari și alte categorii sociale. În Gheorgheni existau trei comunități; militară, nemilitară și armeană. În fruntea fiecărei comunități era cîte un jude, în munca sa ajutat de jurați.

Situația lor materială era în general sub posibilitățile armaliștilor. Dintre ei, călăreții erau mai înstăriți decît pedestrașii, pentru că ei trebuiau să-și întrețină și calul necesar serviciului militar. Starea lor materială, conform conscripției din 1703, arăta în felul următor²¹:

Categorica socială	Nr. fam.	Teren arabil în cub.	Finațe în cărnțe	Numărul animalelor				
				Boi	Vaci	Cai	Oi	Porci
Călăreți și pedestrași	790	22710	6379	1812	2142	915	9442	2475
În medie	1	28,7	8,2	2,2	2,7	1,1	11,9	3,1

Există însă și în sinul lor o diferențiere materială destul de mare. Unii tîn în dependență chiar țărani aserviți. Alții și fără ei sînt foarte înstăriți. Conscripția din 1722—1723 ne arată limpede aceste diferențe de stare materială²²:

²¹ Conscripția din 1703, p. 280.

²² Conscripția din 1722—1723.

Situația materială a călărețului Ștefan Puskás din Ditrău:

Numele, starea socială	Teren arabil	Finațe	Numărul animalelor				
	în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări
Ștefan Puskás căl.	40	15	6	8	18	80	5
Francisc Pál jeler	6	3	2	1	—	—	—
Mihai Hompot în dep.	8	2	4	3	—	—	1
Francisc Bíró al lui Puskás	—	2	2	1	—	6	1

Situația²³ călărețului Ioan Baricz din Joseni²³:

Numele	Teren arabil	Finațe	Numărul animalelor				
	în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări
Ioan Baricz	52	16	4	6	6	60	9

Marea masă a pedestrașilor și călăreților era însă de condiție modestă. Traiul lor a fost determinat și de faptul că această depresiune intracarpatică are o înălțime de 800 m. și o climă friguroasă, cu temperatura anuală medie de 5,6 C. Aceste condiții nefavorabile agriculturii au influențat nu numai dezvoltarea ocupației în cauză dar și viața de toate zilele a familiilor.

Situația țăranilor dependenți era foarte diversă. Conscriptia din 1703 ne oferă o imagine generală despre starea materială a familiilor de iobagi și jeleri²⁴:

Categorica socială	Nr. fam.	Teren arabil	Finațe	Numărul animalelor				
		în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Porci
Iobagi	218	3983	1302	444	448	145	1633	335
Iobagi	1	18,2	5,5	2	2	0,6	7,4	1,5
Jeleri	185	129	244	119	264	80	1040	837
Jeleri	1	0,6	1,3	0,7	1,4	0,4	5,6	0,4

Țăranii care depindeau de familia conților Lázár aveau o situație materială mai bună, dar și obligații mai grele decât cei care erau aserviți de către familii de armaliști sau călăreți. Iată câteva exemple din anii 1722—1723²⁵:

Iobagii călărețului	Terenul arabil	Finațe	Numărul animalelor				
	în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări
Gheorghe László	8	3	—	3	3	40	—
Mihai Csata	3	2	—	1	1	—	2

În contrast cu această situație, există familii de iobagi foarte bogate, cum este cazul lui Mihai Fazakas, iobag al familiei Lázár²⁶:

Iobagul lui	Teren arabil	Finațe	Numărul animalelor				
	în cub.	în căruțe	Boi	Vaci	Cai	Oi	Păsări
Francisc Lázár	60	20	6	10	10	140	10

²³ Idem.

²⁴ Conscriptia din 1703, p. 280.

²⁵ Conscriptia din 1722—1723.

²⁶ Idem.

Dar diferențe mari erau chiar între membrii unei comunități supuse aceleiași meșier. Astfel, locuitorii satului Voșlobeni care erau sub dependența conților Lázár aveau o stare materială foarte diferită, fapt ce reiese și din conscripția realizată în anul 1750²⁷:

Numele iobagului	Teren arabil în cub.	Finațe în căruțe	Numărul animalelor				
			Boi sau cai	Vaci	Viței	Oi	Porci
Ioan Colceriu	30	6	6	1	4	30	8
Gheorghe Szgyártó	9	1 1/2	2	1	—	14	1
Teodor Szgyártó	4	2	—	1	2	12	—
Constantin Colceriu	6	2	1	1	2	—	—
Nicolae Szöcs	16	3	6	2	—	18	—
Toma Torczán	1	2	—	1	—	—	—
Simion Czepeluș	19	2	7	3	5	10	4
Simion Colceriu	20	4	7	2	9	40	3
Elek Szöcs	15	4	7	2	2	30	4
Dumitru Vaideș	11	5	4	4	1	40	1
Toma Szgyártó	12	4	6	3	—	16	1
Blaziu Oláh	5	1	1	—	1	—	1
Toma Vaideș	20	5	5	2	1	20	1
Alexandru Papp	14	3	3	1	1	10	—
George Colceriu	7	2	3	1	—	1	8
Emeric Szöcs	11	4	4	1	1	—	2
Nicolae Forezan	19	2	4	4	1	30	3
Gheorghe Szöcs	13	2	6	2	—	21	—
Constantin Colceriu	23	5	9	4	4	49	3
Nicolae Colceriu	16	3	6	2	—	30	6
Andrei Colceriu	20	3	6	2	—	30	3
Toma Colceriu	—	5	—	5	9	51	1
Teodor Colceriu	—	4	2	2	—	13	1

Conscripțiile urbariale ne arată nu numai starea materială a acestor familii, ci scot în evidență rolul gospodăriei țărănești ca o unitate economică tipică perioadei destrămării feudalismului. Gospodăria țărănească avea nevoie de cel puțin 4 animale de tracțiune (boi sau cai) pentru a putea folosi plugul la muncile agricole. Cei care aveau animale mai puține se întovărășeau în timpul aratului și al celorlalte munci agricole unde se folosea forța animalelor. O altă parte a animalelor contribuiau la hrana familiei, dar, după cum reiese din conscripțiile realizate în anii 1785 și 1820, aceste gospodării țărănești au produs pentru piață încă de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Produsele animaliere erau aduse la Gheorgheni, unde erau cumpărate de comercianții armeni, sași, sîrbi și moldoveni. Populația mai săracă — fie ea din categoria țăranilor liberi sau aserviți — s-a îndeletnicit cu plătăritul, iar cei de stare mijlocie cu confecționarea de plute.

Viața țăranilor dependenți era îngreunată de obligațiile feudale care, și în această parte a Transilvaniei, erau apăsătoare. Iobagii contelui Toma Lázár din Remetea relatează în 1785 că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul lui Francisc Lázár, au prestat câte 3 zile pe săptămână cu 2—4 boi, ori fără

²⁷ Conscripția din 1750.

animale, dar după moartea acestuia, în ambele cazuri (cu sau fără animale), au lucrat două zile pe moșia contelui²⁸.

Pe lângă renta în muncă, și renta în produse era destul de apăsătoare. Astfel, în perioada crăciunului, sub denumirea de „secara crăciunului“, dădeau doi feldern de secară, o găină, iar sub denumirea de „sfoară de fag“ plăteau o poltură. În rîndul obligațiilor erau incluse torsul și țesutul, lucrări executate de soțiile țăranilor dependenți²⁹.

Ceilalți iobagi supuși dependenței altor moșieri aveau obligații mult mai ușoare. Valoarea robotei la ei se ridica la o zi pe săptămînă cu animale de tracțiune și la două zile cu palmele, iar odată pe an participau la transportul lemnelor. Ei nu aveau obligații în produse și în bani³⁰.

Din punct de vedere juridic, deși iobagii erau dependenți față de moșieri, în lumea satelor ei au fost egali cu consătenii lor, indiferent că aceștia se numeau armaliști, călăreți sau pedestrași. Orice caz penal sau contravenție — pînă la trei florini — se judeca în cadrul comunității sătenești, iar cazurile ce depășeau această valoare intrau în competența moșierului³¹.

Situația jelerilor era mult mai apăsătoare decît cea a iobagilor. Ei se împărțeau în două categorii: cei cu sesie și cei fără pămînt arabil. Aceștia din urmă — după conscripții — posedau, în locul terenului, un număr mai mare de animale. Tot din starca jelerească făceau parte morarii și păstorii satelor, ei fiind în dependența moșierilor. O altă categorie, în documente, erau așa-numiții nestatornici, păstori nedepinzînd de nici o categorie socială.

În secolul al XVIII-lea, burghezia se întărește treptat. Astfel taxaliștii burghezi reprezentau 5,46% din totalul populației ardeleni în anul 1765³². În bazinul Giurgeului burghezia era reprezentată în special de armeni, care s-au organizat în bresle și asociații comerciale. Numeroase familii din celelalte stări sociale s-au desprins din țăranime și s-au îndeletnicit cu meșteșugurile și comerțul, contribuind și ei la formarea burgheziei locale.

Am abordat aspecte de bază ale vieții sociale în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Comparînd cele trei conscripții putem constata că această structură era deosebit de dinamică:

Categoria socială	1703	1721	1750
Armaliști	26	35	48
Călăreți și pedestrași	790	800	1229
Iobagi	218	157	255
Jeleri	185	25	54
Burghezia	45	80	104
Nestatornici	—	24	15

Această structură dinamică în valea superioară a Mureșului, deși reprezenta încă modelul feudal, tindea, totuși, spre o evoluție burgheză, proces ce se va intensifica în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, cînd dezvoltarea forțelor de producție precapitaliste și capitaliste va ajunge în discordanță cu relațiile feudale.

DEZIDERIU GARDA

²⁸ Conscripția din 1785, în *Magyar Országos Levéltár*, F. 51, pachet 25, nr. 1.

²⁹ Idem.

³⁰ Idem.

³¹ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Conscripția familiei Lázár din 1773, F. 10, nr. 1, p. 571.

³² Csetri Elek — Imreh István, *op. cit.*, p. 26, 31, 36.